

CU PRIVIRE LA RAPORTUL DINTRE NOȚIUNILE ISTORIE ȘI RETROLOGIE (I)

Constantin Mocanu

Când domnul prof.dr. Ioan Mitrea, redactor-șef al noii reviste de istorie *Zargidava*, despre a cărei realizare am relatat în *Revista de istorie* a Academiei Române, m-a invitat să dau și eu un articol pentru un număr care urmează, mi-au trecut prin minte mai multe posibilități de intitulare, dar întrucât și dânsul este un frecvent participant în activitățile locale și centrale ale Societății de Istorie și Retrologie Agrară din România (S.I.R.A.R.) și-i cunoaște preocupările, m-am gândit ca, înrăurit de ridicarea, în discuții, a acestei probleme, privind raportul dintre noțiunile de istorie și retrologie, să amplific interpretări pe această temă în care și filiala din Bacău are o contribuție importantă. Raportul dintre *istorie* și *retrologie*, despre care m-am ocupat mai întâi cu aplicare la istoria agrară, deci la o istorie de ramură a istoriei generale, a stârnit numeroase discuții. Restricția aceasta mi-a scos în cale dificultăți, căci descifrarea mai specializată pe care o aveam în vedere cerea întinderea de raze mai multe și mai prelungi, mai prelungi încât să atingă totalitatea a ceea ce se numește *istorie*. Prin urmare, mi-a devenit necesară privirea în și peste istoria generală. În aceste condiții, mi-a venit în minte o idee, o idee de metodă, de procedare, pe care am aflat-o de mai multă vreme în scrieri ale lui George Călinescu; renumitul istoric și critic literar (pentru a rezuma: parafrazez) mărturisea că examinând opera poetului național, cel mai mare poet național, Mihail Eminescu, exigențele redactării i-au cerut să examineze întreaga istorie literară, și că examinând întreaga istorie literară exigențele redactării i-au cerut să examineze în chip special opera celui mai mare poet național. Fără nici o îndoială, păstrând drastic proporțiile, am înțeles că examinând raportul dintre noțiunea de *istorie agrară* și noțiunea de *retrologie agrară* exigențele redactării îmi cer examinarea temei la nivelul istoriei generale, pentru ca, apoi, pe baza rezultatelor obținute, atâtea cât pot fi obținute în stadiul actual, să revin la nivelul particular, la nivelul istoriei agrare sau la nivelul altei istorii particulare, care nivel să fie re-privit în orizonturi mai largi și mai realist.

Mai întâi, tot în această parte introductivă a articolului, câteva cuvinte despre momentul în care a apărut problema cuplării la noțiunea

istorie (agrară) a noțiunii *retrologie* (agrară). Îndeosebi participanții la activitatea Societății științifice pe care am implicat-o mai sus știu că ideea s-a datorat doctorului inginer Eugen-Constantin Mewes, fondatorul și, până la decedarea neașteptată, președintele S.I.R.A.R., un pasionat al promovării și în România în chip mai specializat a istoriei agrare, care să activeze în așa fel încât să aibă în atenția ei relevarea rolului experienței acumulate în decursul timpului. În cuvântul de deschidere, în comunicări și referate, în discuții și în concluziile asupra desfășurării la Cluj-Napoca, în 1969, a primului simpozion național de istorie agrară, precum și în timpul care i-a urmat imediat, au fost interesante comentariile despre necesitatea și posibilitatea ca în studiile de istorie (agrară), odată cu analiza concretă obișnuită, să se accentueze *practicizarea, utilizarea, actualizarea* și alte asemenea modalități capabile să fructifice experiența trecutului.

Reputatul savant în istorie antică și arheologie, care a dat un însemnat sprijin aceluia prim simpozion, Constantin Daicoviciu, în **Cuvânt înainte** la al doilea volum, cel din 1971, al culegerii pe teme de istorie agrară, cu o intitulare preluată de la cunoscuta operă a geografului Ion Smionescu, **Terra nostra**, a relevat: „Dacă specialiștilor din agricultură le revine sarcina de mare răspundere de a găsi căile de valorificare maximă a posibilităților solurilor și apelor, nu e mai puțin adevărat că momentul *actual* prin care trece omenirea este la rândul său o rezultantă a activităților din trecut, și că însuși prezentul pe care-l trăim va deveni trecut. Prin urmare, dacă pentru generațiile care vor veni eforturile depuse de generația actuală vor fi determinate, tot astfel pentru noi cei de astăzi activitatea laborioasă a nenumăratelor generații anterioare reprezintă un bun a cărei valoare nu se poate estima”¹.

La rândul său, în același număr al culegerii, Eugen-Constantin Mewes a examinat în chip mai special această temă, în studiul **Actualitatea cercetărilor de istorie agrară**; reproduc numai două fragmente: „Cerința practicizării științelor este obiectivă, iar acuitatea formulării ei este impusă nu numai de creșterea cheltuielilor pe care dezvoltarea științelor le reclamă, a pretinde cercetării științifice să prezinte interes pentru actualitate înseamnă a-i formula întrebări la care aceasta e obligată să răspundă mai de vreme sau mai târziu”. (...). „Privită prin prizma retrospectivei istorice, această sarcină apare diferită

---

¹ Constantin Daicoviciu, **Cuvânt înainte**, în *Terra nostra*, II, 1971, p. 15.

în funcție de nivelul de dezvoltare a societății, a țării respective. Ceea ce este actual la un moment dat este inevitabil depășit ulterior. Așadar, noțiunea de actualitate trebuie interpretată în sensul ei dialectic: actualitatea cercetării științifice este o funcție a dezvoltării, a progresului societății. În același timp, trebuie precizat că actualitatea este strâns legată de utilitate, ceea ce înseamnă că aceste două trăsături sunt de fapt condiționate”².

Pe acest drum de căutări, în anul 1982, la simposionul de istorie agrară de la Suceava, Eugen-Constantin Mewes a adăugat termenului *istorie* termenul *retrologie*. Întrucât eu nu am fost la acest simpozion de la Suceava, după 1990, când am devenit membru al acestei Societăți științifice, am aflat de la Eugen-Constantin Mewes o seamă de detalii despre acest moment, și despre comentariile care au urmat, prin discuții și prin diferite texte. Retroactiv, în articolul **Ascensiunea științelor istorice agrare**, publicat în gazeta *Clio*, la solicitarea organizatorilor simposionului de la Giurgiu, din 30 august 1996, a explicat și retroactiv: „Orientarea spre o cercetare utilitară impunea adâncirea mai departe a aspectelor teoretice și mai ales necesitatea delimitării noii orientări, spre care tindea întregul efort de clarificare a elementelor de bază conceptuale, a fost realizată în anul 1882, cu ocazia simposionului de la Suceava, prin lansarea noțiunii de *retrologie* ca denumire sintetică a istoriei utilitare”³.

Din 1982 și până acum (scriu în 2005), lângă cele două definiții, una despre *istoria agrară*, cealaltă despre *istoria agriculturii*, s-a promovat și definiția despre *istoria retrologică*, văzută ca „știința care se ocupă cu studiul experienței acumulate, în legătură cu preocupările de actualitate sau de viitor ale omenirii în domeniul agrar”⁴. În decursul timpului însă au apărut o seamă de întrebări, de replici în legătură cu necesitatea sau lipsa de necesitate a cuplării celor două noțiuni, *istorie* și *retrologie*, cu tautologia care o formează aceasta cuplare, cu gradul de

² Eugen-Constantin Mewes, **Actualitatea cercetărilor de istorie agrară**, în *Terra nostra*, II, 1971, p. 22-23.

³ Eugen-Constantin Mewes, **Ascensiunea științelor istorice agrare**, în *Clio*, nr. 7, august 1996; a se vedea și *Buletinul Societății de Istorie și Retrologie Agrară din România*, I, (1), 1999, p. 25

⁴ Această definiție, împreună cu celelalte două, se află imprimată pe coperte și pe file aparte în programe, invitații, în volumele și buletinele realizate în contextul activităților acestei Societăți științifice.

asimilare ori neasimilare a acestei noțiuni, cu felul cum o înțeleg ori o interpretează unii autori. În chip mai special au apărut comentarii de acest fel la ședința Consiliului de Conducere al Societății de Istorie și Retrologie Agrară din România, care a avut loc în preziua simposionului de la Brașov, din 6–8 septembrie 2001, comentarii pe care eu personal le-am consemnat în procesul-verbal al ședinței, apoi în relatarea din *Buletinul științific central* al acestei Societăți. Reproduc aici numai trei opinii din cele mai corespondente temei. Ioan Ungureanu, de la Bacău: „(...) să se renunțe la termenul *retrologie* (...). Istoria nu este retrologie? Este. Cu tot respectul pentru cine a propus acest termen, să evităm tautologia“; Gheorghe Fircsak, Deva: „Cu tot respectul pentru colegul nostru, dar istoria nu se respinge cu retrologia.(...)“; Vasile Bozga, București: „O sugestie: să mai reflectăm asupra argumentației lui Mewes privind componenta retrologică a activității de istorie agrară, în concepția lui era vorba de a întreprinde o istorie utilitară. Această orientare se păstrează și în actualitate, să aducem din trecut ce este util pentru prezent și pentru viitor. (...)”⁵.

*
*   *

Prin urmare, să vedem mai pe larg despre ce este vorba.

Să convenim imediat că, de regulă, în multele și feluritele componente ale unei comunități social-umane sau alta din îndelungatul decurs al istoriei, dar și de acum, din prezent, nu s-a întreprins și nu se întreprinde ceva fără a se urmări un anumit rost, un anumit interes, o anumită utilitate, o anumită semnificație, pe un evantai foarte desfășurat de trebuințe interesând comunitatea respectivă ori persoanele individuale respective. Am spus: *de regulă*, căci au fost și nu zic că nu mai sunt și

---

⁵ *Buletinul Societății de Istorie și Retrologie Agrară din România*, II, nr. 1 (2), București, 2002, p. 39–40. Această temă de discuție a fost propusă și mai recent în **Raportul de activitate al Consiliului de Conducere al Societății de Istorie și Retrologie Agrară din România pentru perioada august 1999 – septembrie 2005**, prezentat de dr.ec.ing. Petre Săbădeanu, președintele S.I.R.A.R., la Conferința Națională a acestei Societăți, care a avut loc în ziua imediat premergătoare simposionului național de istorie și retrologie agrară de la București din 22–25 septembrie 2005; nu am relatat în chip special în însuși contextul studiului meu despre ce s-a spus în acest Raport și în discuții deoarece structura și conținutul studiului erau deja încheiate înainte de întrunirea menționată mai sus.

acțiuni făcute fără nici un rost, fără nici o utilitate, fără nici o semnificație care să se înscrie pe drumul atitudinilor inteligente, raționale, progresiste; nu am zis și: *fără nici un interes*, căci au fost și sunt făcute și acțiuni cu un interes, un interes de a crea obscuritate, confuzii, pierdere de timp.

Utilitatea unei acțiuni, a unei opere, a unei atitudini poate dura numai un timp scurt sau poate dura un timp îndelungat, chiar foarte îndelungat; ea poate însemna numai ceea ce a fost ea la începutul ei ori se poate modifica, în sensul de a se completa, de a se adapta, de a căpăta un rol care nici nu a fost în mintea celui care a creat respectiva acțiune, respectiva operă, respectiva atitudine. Să dau un exemplu – sunt sigur – din cele mai importante pentru noi, istoricii români.

Se știe că autori greci și romani au scris pe papirus sau pe alt fel de suport material, ori au dictat vreunui scrib (îmi vine în minte imaginea aceea cu sclavul scrib din desenul-pictură egiptean autentic), bunăoară Dion Cassius, Dion Chrisostomos, medicul personal al împăratului Traian, poemul în limba geților compus de Ovidius Publius Naso; aceste scrieri nu au ajuns întregi la noi, iar unele s-au pierdut în integralitatea lor (poemul lui Ovidius); în fragmentele care s-au păstrat au fost făcute și descrieri despre geți sau daci, dar și în locurile unde sunt acum lacune. De bunăseamă, autorilor de atunci nici nu le-a trecut prin minte – și nu putea să le treacă prin minte – că peste veacuri utilitatea enunțurilor lor va căpăta și o altă implicare în cu totul alte trebuințe ale societății umane. Se știe cât de utile ne sunt acum nouă românilor fie și numai fragmentele care nu s-au pierdut din scrierile lor pentru combaterea în mod și mai argumentat, și textual, odată cu argumentația arheologică (de exemplu și prin argumentația pe baza descoperirilor de la fosta cetate dacică Zargidava) „teoriile” incorecte și interesate ale unor istorici, și nu numai istorici, din țări din jur, dar, în cor cu aceștia, și din alte țări, relative la stadiul de evoluție istorică a strămoșilor noștri autohtoni, la felul cum s-a petrecut interferența romană cu ei, la permanența, pentru noi certă, a vieții social-umane în spațiul carpato-danubian după „părăsirea” Daciei.

Desigur, cititorii revistei îmi dau dreptate dacă spun că informația privind felul cum în decursul istoriei literaturii istorice s-a pus problema *utilității* este vastă; între anii 1966 și 1989 au avut atribuția profesorală de a susține și prelegeri de istoria științei istorice, privită mai cu seamă sub raportul încărcăturii ei politice, și deci prin informare nemijlocită îmi imaginez destul de bine dimensiunile care ar putea fi atinse de o carte numai pe această temă; pentru concentrarea informației, în vederea

scrierii acestui articol am făcut apel la **Istoriografia generală**, București, 1979, întocmită, plecând de la cursul său universitar, de profesorul de la Iași, Vasile Cristian, lucrare a cărei importanță am susținut-o încă după ce, la cererea editurii, am citit-o în manuscris. Cu prilejul recent al documentării și, în unele cazuri, al re-documentării pentru tema din acest articol, am re-consultat cartea lui Vasile Cristian, și astfel materia ei redevenindu-mi proaspătă a exercitat asupra mea o înrăurire însemnată care s-a îngemănat în substanța textului meu; folosesc date și mai ales citate din autorii înscrși de Vasile Cristian pentru construirea de contexte istorice-literare în jurul fiecăruia din cei trei autori pe care prin concepția lor referitoare mai direct la temă i-am pus ca repere, ca jaloane mai semnificative pe drumul seriilor de comentarii, și anume unul pentru Antichitate, unul pentru Evul mediu, unul pentru Modernă. După cum va observa cititorul mai departe, am evitat să înfățișez tema strict cronologic, și am selectat cele trei nuclee mai reprezentative, după care pentru fiecare în parte am explicat, succint, ce a fost *precedent* și ce a fost *succedent*; reliefurile sunt tot cel al curgerii istoriei, dar către și în urma unor piscuri mai înalte.

Nu am avut în intenție ca în relatarea pe această temă să fac în așa fel încât să predomine masiv fragmente de texte cu totul necunoscute ori cunoscute cât mai puțin, ceea ce desigur nu ar fi fost imposibil în extragerea de enunțuri din scrieri ale autorilor deveniți clasici și intrați în știința și conștiința unor largi cercuri de cărturari, și chiar, sub unele aspecte, în rândurile opiniei publice. Procederea mea a fost de a-mi apropia pentru nevoile argumentației potrivite pentru o temă în speță de tip teoretic ceea ce s-a mai citat o dată sau de mai multe ori, și chiar de foarte multe ori, încât unele din enunțurile respective sunt receptate ca maxime, sentințe, definiții; desigur în o seamă de locuri ale studiului sunt puse și fragmente din scrieri mai puțin intrate în circuitul științifico-bibliografic, unele, literalmente necunoscute.

M-am gândit că fragmentele pe care le-am citat, știute mai larg ori nu, să nu constituie ele neapărat noutatea pe care să o afle cititorul parcurgând textul studiului, ci noutatea să fie felul cum din includerea lor în desfășurarea demonstrației acestei teme, care – am spus – este de speță teoretico-istorică, să rezulte concluziile adecvate. Toate fragmentele de text pe care le-am preluat, în scopul de mai sus, numai din cartea profesorului Vasile Cristian nu le-am mai însoțit cu trimiteri la sursa originară a fiecăruia, însă am trimis la sursă acele fragmente, mai mici ori

mai mari, pe care le-am extras pentru a analiza contribuțiile din scrierile celor trei autori pe care, am spus mai sus, i-am considerat repere, jaloane, în jurul cărora să se noteze opiniile premergătorilor și succedenților; de asemenea, am trimis la sursă acele fragmente pe care le-am preluat din alte lucrări decât cea re-amintită în chiar acest aliniat, precum și cele incluse acum pentru prima oară în literatura istorică din România.

Pentru Antichitate am pus ca jalon scrierea unui istoric (în înțelesul antic al cuvântului), un istoric grec, Polybios (circa 203–118); pentru Evul mediu, un cronicar (cu nuanțe de deschidere spre idei moderne), un cronicar român, Miron Costin (1633–1691); pentru Modernă, un filosof, un filosof german, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831).

*
*   *

În **Istorii** (s-au păstrat integral numai primele cinci „cărți“), Polybios spune că istoricul are datoria să caute adevărul; nu numai să descrie evenimentele, ci și să le explice, să le afle cauzele, însemnătatea. „Insistența cu care istoricul revine asupra principiului cauzalității” (scrie Vasile Cristian) „este legată de credința sa că studierea trecutului este cel mai sigur instrument de educație politică, cel mai potrivit mijloc de îndreptare și cea mai strălucită învățătură”⁶.

Polybios a introdus în mod mai aparte ideea de istorie pragmatică, adică (dacă traducem mai lejer printr-un cuvânt provenit din limba latină) utilitară. Fraza de la sfârșitul celui de al doilea aliniat din cartea a I-a a **Istoriilor** sale este aceasta: „Din opera noastră se va putea cunoaște mai lămurit de ce au ajuns „(romanii)” să domine totul și în același timp se va vedea cât de mari foloase oferă celor doritori să culeagă învățătură din acest fel de istorie pragmatică”⁷. În alt loc în cartea a XII-a, aliniatul 250, explică astfel:

„În același chip” (în chipul în care procedează medicina) „există trei direcții și în istoria pragmatică. Prima constă în a cerceta cu multă hărnicie însemnările scrise ale (înaintașilor)⁸, și a redacta o lucrare după

⁶ Vasile Cristian, **Istoriografia generală**, București, 1979, p. 42.

⁷ Polybios, **Istorii**, (I). Studiu introductiv, traducere și note de Virgil C. Popescu, București, 1966, p. 58.

⁸ Întregire de Adelina Piatkowski.

însușirea datelor oferite de materia conspectată; a doua prevede vizitarea orașelor, a regiunilor, a cursurilor de apă și a porturilor, notarea generală a particularităților observate pe continent și pe mare și calculul distanțelor; a treia se referă la (studiul)⁹, faptelor politice¹⁰. Mai departe, spune că mulți istorici preferă să procedeze ca în medicină, datorită prestigiului pe care aceasta l-a dobândit, nu aduc însă ceva deosebit căci gândul lor este ațintit numai la ce este actualitate, acea actualitate care-i pe placul cititorilor. Istoricii care par a folosi în cercetare metode mai raționale sunt aceia care își petrec timpul în biblioteci și capătă multă experiență din studiul lucrărilor de istorie. „După părerea mea”, (zice Polybios) „aceasta este o parte folositoare pentru istoria pragmatică. Este mai mult decât util să cercetezi scrierile vechi pentru a-ți da seama de opiniile și concepțiile scriitorilor din trecut privitoare la anumite regiuni, populații, constituții, fapte; ele te ajută totodată să cunoști și vicisitudinile prin care au trecut fiecare din aceste (regiuni și populații)¹¹, precum și loviturile soartei ce le-au primit, așa cum au fost ele. Cunoașterea celor petrecute odinioară ne ajută să înțelegem cum se cuvin considerate perspectivele în viitor, cu condiția ca istoricul să fi consemnat conștiincios fiecare eveniment din trecut¹². Din toată opera lui, și nu mai puțin din unele formulări mai la obiect, Polybios considera că acei scriitori care nu fac politică nu pot compune istorii pragmatice, în acest sens, din unghiul lui de vedere, Timaios, de exemplu, nu era bun pentru istorie pragmatică.

Optica de ansamblu a lui Polylios despre istorie și rolul ei o găsim caracterizată de el însuși încă în primul aliniat al scrierii sale **Istoriei**, din care transcriu numai aproximativ întâia jumătate;

„1. Dacă cei care au consemnat faptele istorice înaintea noastră ar fi neglijat elogiul istoriei însăși, poate trebuia îndemnată toată lumea către studierea și primirea favorabilă a unor astfel de amintiri istorice, fiindcă nu există pentru oameni nici un mijloc de îndreptare mai potrivit decât cunoașterea faptelor din trecut. Dar pentru că nu puțini și nu într-o mică măsură, ci toți, ca să spun așa, au început și au sfârșit spunând că

⁹ Întregire de Adelina Piatkowski.

¹⁰ Polybios, **Istoriei**, II, Traducere, cuvânt înainte și note de Adelina Piatkowski, București, 1988, p. 207.

¹¹ Întregire de Adelina Piatkowski.

¹² Polybios, **Istoriei**, II, Traducere, cuvânt înainte și note de Adelina Piatkowski, București, 1988, p. 208.

învățătura desprinsă din istorie este cea mai temeinică educație și pregătire pentru treburile politice și că cea mai bună, singura și mai strălucită învățatură, care te face în stare să suporti cu demnitate schimbările soartei, este amintirea peripețiilor altora, atunci este limpede că nimeni nu se cade să stăruie un lucru despre cele ce au fost așa de bine spuse de mulți autori, și cu atât mai puțin mie. (...)”¹³.

Concepția lui Polybios, natural, nu a apărut ca o concepție singulară, izolată, ci a fost precedată, și, în anumită măsură, pregătită, istoricește, de scrieri cu idei mai mult sau mai puțin similare de dinainte de vremea lui.

Am spus: *istoricește*, pentru a sugera fie și numai în acest fel procesualitatea istorică care a dus la caracteristicile treptei de istorie pe care a trăit și a compus scrieri istoricul grec antic; aceasta nu anulează, ci presupune, nu în afara ei, ci în cuprinsul ei, cunoașterea prin lectură a o seamă de creații pe temele lui de preocupare de pe traseul precedent al istoriei. Nu spun că ar fi cunoscut toate scrierile (atunci manuscrise), dar pe unele din ele în nod sigur le-a cunoscut, după cum aflăm și prin referiri concrete în însăși scrierea sa. Rezultă foarte limpede și din ultima frază din citatul de mai sus; deasemenea, din părerea sa că o cale pentru un istoric pragmatic este citirea în biblioteci a scrierilor precedente.

De altminteri, dacă privim pe dimensiuni cât mai mari spre trecut, de pe treapta vremii lui Polybios, știm că gândurile despre trecut, exprimate într-un fel sau altul, au încolțit și s-au răspândit în toată durata de existență a omenirii, în formare și afirmare, și s-au răsfrânt, mai întâi, în mituri ai legende; preocupări de cunoaștere a trecutului, de cunoaștere a învățămintelor pe care le purta, în măsura în care acele timpuri se înțelegea cât de cât bine ce însemnau *învățămintele*, s-au ivit, în chip mai special, odată cu cristalizarea, treptată, mai întâi în nord-estul Africii și în sud-vestul Asiei și în alte locuri de-o parte și de alta a unor mari fluvii, a primelor forme de organizare statal-politică, și mai ales odată cu apariția și răspândirea scrisului; a început să se întocmească liste de suverani, anale, cronici, istorii; o creștere a unor asemenea preocupări, și o mai bună cristalizare a lor, a fost atinsă – știm cu toții – în polisurile grecești. Încă Hesiod, în **Munci și zile**, a intuit conexarea prezentului la trecut, a relevat succesiunea generațiilor. Herodot, în **Istoriile** sale referitor la

---

¹³ Idem, **Istorii**, (I). Studiu introductiv, traducere și note de Virgil C. Popescu, București, 1966, p. 57.

utilitatea a chiar scrierii sale de istorie a arătat de la început că istorisește „pentru ca faptele oamenilor să nu pălească prin trecerea vremii, iar isprăvile mari și minunate săvârșite și de greci și de barbari să nu fie date uitării, printre altele va pomeni și pricina pentru care aceștia s-ar războit între olaltă”¹⁴. Tucidides, în **Războiul peloponesiac**, a făcut, în speță, istorie contemporană (când scria – a spus un autor modern – ținea casca pe cap; era participant la confruntarea militară); dealtminteri și la Herodot și la alți scriitori de istorie, în condițiile în care timpul istoric cunoscut era de dimensiune mică, predomină relatările de istorie contemporană, de istorie actuală. Viitorul era puțin preconizat, când într-o scriere sau alta apărea o idee despre *viitor* aceasta era o rară excepție de la mentalitatea generală a epocii. O reflecție despre viitor am întâlnit-o în primul aliniat pe care l-am transcris din **Istoriile** lui Herodot; Tucidides spunea despre propria-i scriere că aceasta „e un bun pentru vecie, nu o compunere menită să desfete la o întrecere trecătoare”.

În durata de timp care a urmat îndată după anii de viață și de activitate ai lui Polybios scrierea greacă de tip istoric, și filosofic, și literar nu a mai avut capacitatea să rămână la nivelul de mai înainte, dealtminteri Grecia – notează și Polybios despre aceasta – a fost inclusă în orbita expansiunii și dominației romane, și ca urmare idei dintre cele pe care le căutam le găsim, pentru câteva secole, îndeosebi în scrierile latine.

Să spicuiem câteva formulării din scrieri ale autorilor latini. Marcus Tullius Cicero a remarcat necesitatea ca oratorul să cunoască faptele trecutului, căci în discurs citarea faptelor care au fost, pe lângă farmec, dau autoritate și credit; el a spus: „Să nu știi ce s-a întâmplat înainte de a te fi născut înseamnă a fi mereu copil. Căci ce este viața omului, dacă ea nu ce împletește, prin istoria evenimentelor trecute, cu viața înaintașilor?”; prin exemplele bune sau rele, pe care le oferă, istoria este o învățătoare a vieții, *historia magistra vitae*. Caius Sallustius Crispus a arătat că istoria vizează educația contemporanilor și a urmașilor; istoricul să arate care pilde să fie urmate sau evitate. Din **Ab urbe condida** a lui

¹⁴ Desigur, enunțul acesta – dealtminteri foarte cunoscut – este dat în cartea lui Vasile Cristian, **Istoriografia generală**; am preferat să reproduc traducerea făcută de Adelina Piatkowski, profesoara mea de limba greacă antică, care la una din lecții, ne-a explicat de ce a făcut în acest fel transpunerea în limba română și, mai întâi, ne-a pus și pe noi cursanții, să facem, fiecare izolat, traducerea; Herodot, **Istorii**, vol. I, (Studiu introductiv: Adelina Piatkowski), București, 1961, p. 15.

Titus Livius extrag aceste rânduri: „În rostul cunoașterii faptelor omenești învățătura va fi temeinică și rodnică dacă află într-o faptă strălucită o pildă luminoasă și un îndemn puternic, ca să zidești o viață nouă, adevărată, pentru binele și propășirea ta, dar mai ales a patriei tale, și să te ferești de ceea ce a fost rușinos și urât la începutul ei cel dintâi, și dăunător, și meritând osândă, prin sfârșitul jalnic al faptelor”. A urmat o decădere a literaturii istorice, apoi o nouă înflorire, ilustrată, bunăoară de Publius Cornelius Tacitus. Ca și la alți istorici, care l-au precedat, dar, în unele privințe, mai pregnant decât la ei, activitatea politică i-a fost deosebit de utilă în înțelegerea evenimentelor trecute, l-a preocupat în mod mai insistent mobilurile psihologice din istorie, rolul ei mobilizator, întrucât acesta – rolul mobilizator – duce la stimularea „întrecerii în bine cu strămoșii noștri”.

*
*   *

Al doilea popas făcut pentru a comenta tema noastră este în cuprinsul epocii care a urmat Antichității – tot pe linia clasicității istoriei, adică Evul Mediu, denumit așa de exponenți ai Renașterii, încă timpurii, *medium aevium*, adică epoca sau vârsta de mijloc dintre Antic și Modern, francezii zic și acum: Moyen-âge. Acest popas – deja am anunțat – îl fac la scrierile cronicarului român, cu deschideri către modalități moderne, Miron Costin.

Iată, pentru interpretarea care urmează, câteva formulări dintre cele mai însemnate: în **Prédoslovie** **adecă voroava către cititoriul** pusă în prima lui scriere, a cărui intitulare foarte întinsă (cum se obișnuia adesea în evul acesta de mijloc) am transcris-o integral în nota de subsol, citim încă o dată; „Fost-au gândul meu, iubite cititorule, să fac létopisețul țărâi noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintâi, carele au fostu de Trăian împăratul și urdzisăm și începătura létopisețului. Ce sosiră asupra noastră cumplite acestea vrémi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji și suspinuri. Și la acestu fel de scrisoare gându slobod și fără valuri trebuiește. Iar noi prăvin cumplite vrémi și cumpănă mare pământului nostru și noaă. Deci priméște, în ceastă dată, atâta truda noastră, cât să nu se uite lucrurile și cursul țărâi, de unde au părăsit răposatul Uréche

vornicul”¹⁵. După cum am văzut, aici s-a tânguit că vremurile nu stau de scrisori, și totuși a scris, și a îndemnat pe cititor să-i primească scrierea; reproduc ultima frază din aliniatul pe care l-am transcris mai înainte: „Deci, primеște, în ceastă dată, atâta din truda noastră, cât să nu să uite lucrurile și cursul țării, (...)”¹⁶. Observăm că și la Miron Costin apare ideea, devenită leit-motiv încă din Antichitate, că istoria este necesar să fie scrisă pentru a nu se uita faptele care au trecut. Este o idee pe care Miron Costin a reluat-o în **Cronica țării Moldovei și Munteniei, scrisă în limba latină** pentru regele Poloniei; este scrierea cunoscută și sub denumirea **Cronica polonă**. Și aici se tângue, mai mult decât în alte locuri, că în condițiile unor vremuri așa de rele poporul său (poporul moldovean; potrivit chiar cunoscutei sale concepții, este vorba de poporul din Moldova, Muntenia și Transilvania) este în pericol de a pieri, și scrie: „Fie ca cel puțin să rămâie amintirea despre poporul nostru în acel prea strălucit și slăvit regat, prin milostivirea voastră, domnul meu milostiv”, (se adresează comisarului Coroanei, care-i mijlocea audiența la rege) „fie și ca norocul aceluia care domnește asupra milostivirii voastre” (regele) „domul meu cel milostiv, să ne apere și pe noi prin voia Celui-de-sus. Voi începe pre scurt deci, pre cât îmi îngăduie vremile noastre aspre, să tratez despre cele pe care mi le-am propus”¹⁷.

Mai mult decât în scrisul lui Grigore Ureche, în scrisul lui Miron Costin concepția despre utilitatea scrierilor de istorie se ridică la un nivel mai înalt, intră într-un orizont mai larg, utilitatea lor capătă un rost și mai însemnat, fundamental, pentru slujirea demnității propriului popor, a adevărilor de bază ale istoriei sale, prin respingerea calomniilor, a deranjamentelor iscate de scriitori străini puși în slujba unor false interese. „Alături de aceste merite ale cronicarului” (pe care le evidențiasse în studiul introductiv exegetul Petre P. Panaitescu), „putem așeza și lămurirea originilor poporului român, și consecința ideologică a acestei cercetări: afirmarea originii comune a

¹⁵ **Létopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace, de unde este părăsită de Uréche vornicul de Țara de Giosă, scrisă de Miron Costin, vornicul de Țara de Giosă, în orașul la Iași, în anul de la zidirea lumii 7183, iar de la nașterea Mântuitorului lumii, lui Iisus Hristos, 1675, meseța... dni**; în: Miron Costin, **Opere**, Ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 42.

¹⁶ **Ibidem**.

¹⁷ **Cronica țării Moldovei și Munteniei. Cronica polonă. Traducere românească**; în: Miron Costin, **Opere**, ediția P.P. Panaitescu mai sus citată, p. 205.

românilor împărțiți sub diferite stăpâniri politice, ca o constatare științifică și ca o idee ce urma să-și facă drum în viitor, în alte condiții economico-sociale, prin Școala Ardeleană”.¹⁸

Iată un extras mai mare, pe care-l dau integral, deși și acesta este, ca și altele, foarte cunoscut, vizând direct aceeași temă: este din **Predoslovie, adecă cuvântare dintâi de descălecatul țărâi cel dintâi și neamului moldovenesc. Către cititorii**, pusă în **De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor**; deși cunoscut, reproduc pe larg acest aliniat:

„Începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și câți sânt în toate țările ungurești cu acest nume, români, și până astăzi de unde sânt și de ce seminție, de când și cum au descălecat aceste părți de pământ, a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să începă osteneala aceasta, după atâtea véci de la discălecatul țărâlor cel dintâi de Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gândul. A lăsa iarși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durere. Biruit-au gândul să mă apucă la această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sânt lăcuiitorii țărâi noastre, Moldovei și Tărâi Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că tot un neam și odată discălecați sânt, de unde sânt veniți strămoșii lor pre aceste locuri, sub ce nume au fost întâi la discălecatul lor și de când s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovean și muntean, în ce parte de lume ieste Moldova, hotarale ei pân unde au fost întâi, ce limbă țin și pân acum, cine au lăcuit mai înainte de noi pe acest pământ și sub ce nume, scot la știrea tuturor, carii vor vrea să știe neamul țărilor acestora”.¹⁹ Iată, probleme multiple și de primă semnificație pentru apărarea adevărului despre poporul român, probleme pentru rezolvarea lor interpretativă a fost chemată istoria!

Tocmai dispunând de o asemenea capacitate de a înțelege într-o modalitate angajantă, de a privi faptele nu ca un simplu povestitor cronologist, ci în retrospectiva și perspectiva lor, în alt loc din prima lui cronică, istorisind un caz particular (din neatenție, imprudent, un anumit domnitor, Ghica vodă, a intrat într-o palancă unde erau tătari, și unde, scrie Miron Costin, nu era locul unui domnitor, și a fost în pericol să-și piardă viața) a urcat la formularea unui principiu de ordin mai înalt și de necontestată necesitate: că scrierea istoriei nu

¹⁸ P.P. Panaitescu, (studiu introductiv) la: Miron Costin, **Opere**, București, 1958, p. 16.

¹⁹ Miron Costin, **De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor**; în: Miron Costin, **Opere**, ediția P.P. Panaitescu, la care am mai făcut trimiteri; p. 241.

este făcută numai să fie citită, ci să fie de învățătură. În formularea lui: „Nimè să nu bănuiască, căci să pomenească acéstea” (adică primejdiile) „că létopisețile nu sintă numai să le citească omul, să știe ce au fostă în vrémi trecute ci mai multă să hie de învățătură, ce ieste bine și ce este rău și de ce-i să să ferească și ce va urma hie cine: domnul den faptele domnilor, care cum au fostă și cu véste și pomană, să ia urmă de viață, boierii urmându pre boieri cei cinsteși și înțelepți, slujitoriul a slujitoriū, că cinesi după breasla sa, cine urmadză pre cel cinsteș, cinstit, cine urmadză pre céł rău, rău ieste și rău să va săvârși”²⁰.

Construcția amplă a frazelor, a contextelor, felul de a ordona, nu numai cronologicește, materia povestită, spargerea carapacelor evului mediu care de mai multă vreme intrase în anchilozare, dovedesc și toate acestea că într-adevăr Miron Costin nu a mai fost un simplu cronicar, prin simțire și argumentație el a depășit limitele vremii sale. În monumentala lui **Istorie a literaturii române de la origini până în prezent**, București, 1941 (o altă ediție, în 1982, îngrijită de Alexandru Piru) George Călinescu releva: „Darul de scriitor al lui Miron Costin nu se mai nutrește din concretețea individuală a cuvintelor. Aceleași vechimi în lexic, puse acum în slujba unei mari stilistici, se sting. Miron observă sistematic, compune, și ceea ce iese din pana lui, mult mai puțin spontan, este rodul unei arte. El are lungă respirație epică, simțul sublim al destinului uman, meșteșugul patetic de a se opri din când în când să râsufle de greutatea faptelor și să le contemple de sus. Deși abstractă, materia e împărțită în acte, cu tăieturi savante pe gestul cel mai dramatic. Nu mai avem de a face cu o cronică, ci cu desfășurarea organică a unei epoci, în valuri mari, vestite și susținute cu expresii de popas și trimitere.(...)”²¹.

Ca și în comentariile pe care le-am făcut, succint, relative la concepția lui Polybios, și anume că, natural, concepția lui nu a apărut ca o concepție singulară, izolată, ci a fost precedată, și, în anumită măsură, pregătită, istoricește, de concepții, mai mult sau mai puțin similare de dinainte de el, să spunem și relativ la concepția lui Miron Costin, și anume că, natural, concepția lui nu a apărut ca o concepție singulară, izolată, ci a fost precedată, și, în anumită măsură, în cazul lui într-o măsură mult mai mare, a fost pregătită, istoricește, de concepții, mai mult

²⁰ Miron Costin, **Letopisețulu Țărâi Moldovei de la Aaron Vodă încoace (...)**; (intitularea, foarte extinsă, am reprodus-o integral în nota de subsol de mai înainte), în: Miron Costin, **Opere** (ediția citată de P.P. Panaitescu), București, 1958, p. 184.

²¹ George Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1982, p. 18–19.

sau mai puțin similare, de dinainte de el; am scris: *în cazul lui în măsură mult mai mare*, căci timpul istoric trecut până la anii de viață și de activitate ai lui Miron Costin a fost sensibil mult mai mare decât timpul istoric trecut de dinainte de anii de viață și de activitate ai lui Polybios. Am scris și aici: *pregătită istoricește*, pentru a sugera, ca și în cazul lui Polybios, fie și în numai în acest fel, procesualitatea istorică care a dus la caracteristicile treptei de istorie pe care a trăit și a compus scrieri cronicarul-istoric român Miron Costin; aceasta nu anulează, ci presupune, nu în afara ei, ci în cuprinsul ei, cunoașterea prin lectură cel puțin a unor creații pe temele lui de preocupare. Nu pot face afirmații pentru a spune care dintre cei doi avea o îndeletnicire mai intensă de a citi, oricum și Miron Costin citea și folosea în scrierile sale relatări din scrieri de ale altora, și nu numai din evul de mijloc, și dacă unele din scrieri nu le avea din Moldova, le avea din Polonia.

A fost la unii istorici, la unii doctrinari și încă mai este obișnuința ca în comentariile despre succesiunea dintre Antichitate și Evul mediu să fie scoasă în evidență, și prin exagerare, discontinuitatea dintre cele două mari epoci; am în vedere zona clasică a istoriei unde într-adevăr o discontinuitate a fost, adâncită și prin ulterioare distrugerii intenționate, din mai multe motive, și nu în ultimul rând, în condițiile mentalităților de atunci, din motive religioase (creștinismul împotriva păgânismului!), discontinuitate de proporții nu a fost însă peste tot unde mai înainte a existat Antichitate, bunăoară în zona bizantină; apoi în zone ale arabilor, care, dimpotrivă, prin traduceri, au transmis Europei de sud-vest și de vest opere ale Antichității, care altfel s-ar fi pierdut și acestea cu desăvârșire. În alte zone nici nu s-a pus și nu se putea pune această problemă, căci acestea nu au o Antichitate de tip clasic; sunt zonele care au avansat în evul mediu ieșind direct din stadii gentilico-tribale, pre-statale, de exemplu în lumea germană, în lumea slavă, în lumea turcico-mongolică, precum și în alte părți din Asia și din alte continente. În chiar Europa occidentală și de sud-vest au existat continuități ori s-au refăcut, de exemplu în și prin mica „Renaștere” carolingiană, apoi în și prin Renașterea propriu-zisă (denumirea aceasta, La Renaissance, a fost dată ulterior de Jules Michelet, și a devenit de foarte amplă răspândire).

Prin însăși redescoperirea Antichității, și în măsura în care asemenea redescoperire a fost cunoscută și înțeleasă, în concepția scriitorilor ideea de *trecut* s-a extins deocamdată până la dimensiunea timpului cunoscut în Antichitate; încă nu se ajunsese la cunoașterea prin săpături arheologice a

timpului îndelungat, foarte îndelungat de dinaintea societății politico-statale și, totodată, de dinaintea apariției și folosirii scrisului. Cunoștința despre dimensiunea timpului a sporit însă încet-încet apoi și din ce în ce mai intens pe măsura sporirii cunoștințelor în istoria modernă.

Dacă în Antichitate, mentalitățile, dominate de providențialismul religiilor politeiste păgâne potrivit cărora natura și lumea umană erau create și dirijate de zei, precum și de „soartă”, de „destin” (la greci: *moira*: la romani: *fatum*), nu au fost suficient de lejere în direcția cunoașterii istoricității realităților, a înlesnirii capacității liber-creatoare a omului, a necesității progresării lui (se menținea – vom vedea că și la filosofi moderni – concepția potrivit căreia esența umană este invariabilă, că este dată la fel pentru totdeauna) în epoca de mijloc, deși mai ales la începuturile ei era și ea dominată de providențialism, de data aceasta de providențialismul creștin, a fost însă de o mai largă deschidere către viitor, viitor însă hotărât și el în felul de a fi tot de către divinitate; se propovăduia că omenirea se îndrepta spre viitor pentru a ajunge la momentul mântuirii. Oricum, a început a se înțelege că era o legătură între prezent și trecut, între prezent și viitor, între trecut, prezent și viitor, desigur în termeni generați de mentalitățile complexe de atunci, ale epocii pre-moderne.

În Antichitate, văzută ca durată de timp, s-au format și s-au comentat de regulă numai idei antice, nu și idei care să prezume, să anunțe o orânduire viitoare a omenirii; în evul mediu, dacă la începuturile lui s-a format și s-au propovăduit numai idei *medievale*, de la un timp au început să răsară și să se afirme și idei care depășeau ceea ce era medieval, idei umaniste, renașcentiste, moderne.

Să spicuim de ici de colo, din scrieri cu un caracter, mai mult sau mai puțin, istoric. Isidor din Sevilla a spus că istoria este „nararea evenimentelor pentru posteritate”. Ioan de Salisbury, considerat de unii autori ca precursor al Renașterii, s-a îndepărtat de mentalitatea predestinării și și-a exprimat opinia că „Istoria este un joc liber al forțelor”, deci oamenii, și nu divinitatea, sunt făuritorii istoriei. Ibn Haldun, de la arabi, considerat întemeietor al filosofiei istoriei, a scris **Cartea poveștelor și a datelor despre viața arabilor, perșilor și berberilor**. Xi Manguany în China, unde scrierea de istorii era politică de stat, prin însăși intitularea operei sale a arătat din capul locului la ce folosește istoria: **Oglinda universală care ajută la cârmuire**. Sikafusa, în Japonia, tot prin felul de intitulare a scrierii sale a arătat și el din capul locului pentru cine scrie istoria: **Istoria succesiunii împăratului**.

Dacă unele cronică tipic medievale au început să cuprindă idei mai avansate, dacă a început să se treacă la scrierea de cronică nu numai de eclesiastici, dar și de autori laici, de tot mai mulți autori laici, pentru care interesul față de rolul practic al istoricilor era, firește, mai mare; dacă cu timpul s-a trecut de la simplă *cronică* la *istorie* mai argumentativă, mai interpretativă și mai purtătoare de idei de factură modernă, aceste schimbări au putut avea loc în zonele de progres istoric mai rapid, mai consistent, și, atunci, aceste zone erau ale Europei vestice și sud-vestice.

Astfel, în plin ev-mediu, ca timp, și nu ca esență, o seamă de scriitori, Nicolò Machiavelli mai direct decât toți, au argumentat rolul politic al studierii experienței istorice; renumitul gânditor politic a spus că o fundamentare serioasă a principiilor politice nu se poate face fără cunoașterea istoriei, singura care putea oferi autoritate prin argumentarea pe care o conține; tot el a zis că este indiscutabilă utilitatea istoriei, că istoria este maestră a acțiunilor noastre, dar că lecțiile sale nu sunt adresate tuturor, ci numai cărmuitorilor. În Anglia, în secolul al XVII-lea (este secolul, contemporan ca timp, și nu și ca nivel al progresului istoric, cu secolul lui Miron Costin) a apărut pentru prima oară în mod mai caracteristic scrierea istorică de partid, partidul politic fiind o creație a istoriei moderne care s-a format și se forma mai intens în țări din occident; primii autori de istorie de acest fel sunt socotiți lordul Clarendon și Gilbert Burnet.

Am urmărit creșterea de preocupări de acest fel pe un „spațiu istoric” din ce în ce mai restrâns, întrucât în acest spațiu, și nu în altul, s-au ivit și s-au exercitat din ce în ce mai evident constatări și comentarii din ce în ce mai îndreptate către structuri și semnificații de iz modern, și chiar de factură modernă, către formarea și consolidarea trăsăturilor *istoriei* ca știință în înțelesul mai nou, încât să fie mai capabilă de a-și exercita capacitatea de fi cât mai utilă contemporaneității. În aceeași durată de timp pe care o avem aici în vedere alte „spații istorice”, și nu puține, și, unele, nu mici, au suferit o încetinire a ritmului de înaintare a societății, și au rămas în urmă: Orientul Apropiat, China, India, fără a mai vorbi de alte zone ale lunii care încă nu ieșiseră din stadii prestatale. În alte locuri, medievalitatea a continuat să dăinuie mai multă vreme, fără prea mari prefaceri în direcție înnoitoare, așa cum este cazul și al sud-estului european, unde se află și țările române, cele din afara arcului carpatic apăsate de dominația otomană, și cea din interiorul arcului carpatic inclusă în regatul ungar, apoi adusă și ea sub dominația imperiului otoman, și după un timp a imperiului habsburgic. Aici, în

această parte a Europei, popoarele – poporul român în speță –, fiind în confruntare aproape permanentă cu expansiunea și dominația imperiilor și împiedicate în evoluția lor spre formare național-modernă, în scrierile de cronici și de istorii, și de genuri literare, rolul istoriei a fost evidențiat în mai mare măsură în conexiune cu asumarea motivațiilor naționale. E ceea ce, înainte de Miron Costin, s-a reflectat în diferite scrieri, mai cu seamă după ce a început să se înlăture folosirea limbii slavone și să se scrie în limba proprie, limba română, și, deja mai pregnant, în scrierea lui Grigore Ureche. Acest prin mare cronicar al nostru, în **Letopisețul țărâi Moldovii**, pe care Miron Costin îl cunoaștea și l-a folosit ca izvor de informare, a spus, ceea ce noi românii știm foarte bine: „Mulți scriitori s-au nevoit de au scris rândul și povestea țărilor, de au lăsat izvod pre urmă și bune și rele, să rămâie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre ceale rele să se ferească și să se socotească, iar despre cele bune să urmeaze și să învețe și să îndirepteaze“; cu multă nevoință citind cărțile și izvoarele și ale noastre și cele străine, a aflat „cap și începătură moșilor, de unde au izvorât în țară și s-au înmulțit și s-au lățit ca să nu îneeace a toate țările anii trecuți și să nu știe ce s-au lucrat, să să asemene fiarălelor și dobitiacelor celor mute și fără minte. (...)”²².

Pentru anii de după Miron Costin, nu numai că s-au multiplicat gândurile despre rolul pragmatic, utilitar al scrierilor de acest fel, ci s-au urcat la valori mai înalte semnificațiile experienței, capacitățile istoriei de a răspunde la cerințe ale contemporaneității. A sporit cunoașterea a o seamă de scrieri, unele încă din acelea întocmite în Antichitate; rezultă aceasta bunăoară din cronica lui Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin; din **Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1717**, respectiv din **Predoslovie letopisețului**, reproduc numai aceste cuvinte: „Nime mai bine și mai pre scurt toată desfătarea istoriei n-au cuprinsă, iubite cititoriule, decât acela domnul voroavei râmlenești, Țițero, carele o au numit otcârmuire vieții; că eu aceia voroavă a lui toată roadă a tuturor bunătăților și a învățăturilor cuprinzând-o, au deșteptat viața oamenilor cătră giudecățile istoriei a le tixi. Întru aciastă părere fost-au și Tucudides, carele pre istorie o numește a fi cel mai ales și cel mai mare a vieții omenesți visteriu; (...)”²³. Lui Constantin Cantacuzino,

²² Grigore Ureche, **Letopisețul Țărâi Moldovei**. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar, de P. P. Panaitescu, (București), 1955, p. 57.

²³ (Nicolae Costin), **Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și**

stolnicul, i se poate cita, pentru literatură, **Istoria Țării Rumânești**, scurta „dizertație asupra originilor, asemănătoare cu aceea a lui Miron Costin”, (...) ²⁴. primul de la noi care – sub influența unor concepții din occident (Vico, Montesquieu) – a spus că istoria străbătea trei „stepene“, urmare, stare, pogorâre. Viziunea aceasta asupra felului de a înainta istoria omenească a apărut, mai elaborată, în opera lui Dimitrie Cantemir, **Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae**; idei de felul celor ale lui Grigore Ureche și ale Miron Costin despre originea și caracterul unitar al poporului român sunt prelucrate în chip mai special în **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**. Samuel Micu (am fi putut cita și din scrierile lui Gheorghe Șincai și din ale lui Petru Maior), unul din corifeii Școlii Ardelene, spre care avea să-și facă drum, după cum sesiza Petre P. Panaitescu, puncte de vedere ale lui Miron Costin, scria: „(...) că urât lucru iaste rumânului să nu știe istoria neamului său, și să cuvine acestea omului, care arc minte, că istoria iaste dascălul tuturor lucrurilor, și bisericești, și politicești, că ia nu numai cu cuvinte, ci și cu pilde adeverează cele ce învață. (...)” ²⁵. Cu operele lui Mihail Kogălniceanu (care a publicat vechi cronici) și cu operele lui Nicolae Bălcescu literatura istorică a ajuns deja în plină epocă modernă.

În cazul vremii de după Miron Costin, am concretizat numai prin extrase din scrierile din interiorul societății românești pentru că, logic, ele au fost continuatoarele mai apropiate, scrieri de pe plan mai general european a cunoscut pe câteva, mai sigur prin filieră poloneză, însă pe multe altele nu am probe de a afirma că aflase despre ele, oricum cele mai multe din occidentul european, după cum am menționat și mai înainte, prin conținutul lor depășiseră total sau în mare parte stadiul în care era gândirea social-politică din țările române și din alte țări din partea răsăriteană a continentului, deci erau mai depărtate de specificitatea continuităților interne, mai ales cele de factură filosofică, pe care le-am considerat a fi mai nimerite pentru a fi puse ca treaptă premergătoare concepției lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

---

de la 1709 la 1711. Ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, cu prefață de G. Ivănescu; **Opere**, Iași, 1976, p. 3.

²⁴ George Călinescu, **op.cit.**, p. 33.

²⁵ Samuel Micu, **Scurtă cunoștință a istoriei românilor**, București, 1963, p. 3.